

KNJIŽNICA GRKOKATOLIČKE BISKUPIJE U KRIŽEVCIMA

ŽELJKO VEGH

Knjižnice grada Zagreba – Gradska
knjižnica

zeljko.vegh@kgz.hr

z.vegh@kgz.hr

Danas Križevci u Hrvatskoj imaju status provincijskoga grada, ali je li to prava slika Križevaca, možemo provjeriti u starijim knjigama, pa i u knjigama knjižnice grkokatoličke biskupije (službeni naziv: Križevačka eparhija) u Križevcima. Među 9 858 svezaka u knjižnici se nalazi i knjiga njemačkog povjesničara i geografa Georga Galletija (1735. – 1828.) *Allgemeine Weltkunde oder geographisch-statistisch-historische Übersicht aller Länder* (šesto izdanje iz 1823.). U Galletijevoj knjizi Križevci su zabilježeni na tri zemljopisne karte: na kartama Austrijske Monarhije, Ugarske (*Charte von Ungarn und Siebenbürgen*) i Kraljevine Ilirije. Na karti Ugarske uočljivo je da su Križevci (*Kreutz*) jednake važnosti kao Zagreb (*Agram*), Varaždin (*Warasdin*) i Koprivnica (*Kopremitz*), ali u tekstu Galletijeve knjige od ta četiri grada spominju se samo Zagreb i Križevci. Odgovor na pitanje zašto se spominju Križevci nalazimo na 141. stranici Galletijeve knjige, u poglavlju *Religion*, gdje je autor zabilježio da je u Križevcima sjedište grkokatoličke biskupije. Osim Križevaca, Galleti kao sjedišta grkokatoličkih biskupa spo-

minje ova mjesta Austrijske Monarhije: *Przemisl* u Galiciji, *Eperies*, *Munkacs* i *Grosswardien* u Ugarskoj te *Fogaras* u Siebenbürgenu (Siebenbürgen je bio naziv za dio Transilvanije).

Kolika je bila važnost Križevaca još se bolje vidi iz knjige Mátyása Bela *Compendiolum regnorum Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, et Lodomeriae* iz 1777. g., koju također nalazimo u biskupskoj knjižnici. U Belinoj knjizi Križevci su dobili dva puta više teksta nego Koprivnica, a kao glavna odrednica Križevaca navodi se da je upravo taj grad postao sjedištem grkokatoličke biskupije te da je biskup Vasilije Božičković za svoje sjedište dobio samostan sv. Pulherije u Križevcima. Znamo da se biskup smjestio u Križevcima tek 1801., nakon što je austrijska vojska napustila nekadašnji franjevački samostan (1801. biskup je bio Silvestar Bubanović). Na zemljopisnoj karti u Belinoj knjizi *Tabula nova inelyti regni Hungariae* (kao autor karte zabilježen je Samelis Mikoviny, a karta je izrađena u Bratislavi 1753., u radionici „ab Andrea Erico Fritsch“), nisu zabilježeni ni Koprivnica ni Bjelovar, a Križevci (Creutz) drugi su po važnosti grad u Hrvatskoj – prvi je Varaždin (na karti je Hrvatska prostor između Slavonije, rijeke Drave, Bosne, Stirije i Carniolije – Kranjske).

U nekadašnjim je geografskim knjigama podatak da je neki grad sjedište biskupije bila vrlo važna društvena činjenica, koja je davala gradu veliko značenje. Da je grad biskupski grad, važna je i kulturna činjenica. Naime, kada na vedutama pojedinih gradova ugledamo tornjeve biskupske crkve – katedrale, onda vidimo i „tornjeve“ svih umjetnina koje se nalaze u katedrali, pa tako i „tornjeve“ bisku-

pove knjižnice. A biskupska knjižnica u Križevcima vrlo je stara, 400 joj je godina, koliko i biskupiji. Križevačka eparhija ima korijene u Marčanskoj biskupiji, koja je utemeljena 1611. g. u Marči, mjestu u Moslavini, pokraj Ivanić Grada. Neke knjige iz knjižnice grkokatoličke biskupije čuvaju uspomenu na prvu knjižnicu u Marči, primjerice, knjiga njemačkoga skolastičkog filozofa Gabrielisa Biela *Supplementum in octo & viginti distinctiones ultimas quarti magistri senten* (Pariz, 1521.): na naslovnoj stranici zapisan je podatak o smještaju knjige u knjižnicu Marčanske biskupije: „Ex libris S. Michaelis Marcha 1706“. Knjiga je postala vlasništvo biskupije 1706. g., kada je smještena u knjižnicu samostana sv. Mihaela, u kojemu je bilo sjedište biskupije. Kako je knjiga 1739. preživjela veliki požar koji je uništio knjižnicu, ne čudi da su korice od pergamenta znatno oštećene, a naslovni je list oštećen na rubovima.

Mlada Križevčanka i tada još studentica knjižničarstva Suzana Čepek knjižničarskoj je struci u Hrvatskoj u jednom članku svratila pozornost na knjižno blago knjižnice grkokatoličke biskupije u Križevcima, kao i na potrebu uređenja te knjižnice.¹ Autorica članka ukratko je opisala povijest knjižnice, ističući da je ona tijekom svoje povijesti doživjela nekoliko selidbi i da se od 1979. g. o knjižnici brinu sestre Reda sv. Bazilija Velikog, bazilijanke. Vrijedna je bila informacija da se u knjižnici čuvaju stari kataložni listići, na kojima je bio opis jednog dijela knjižnog fonda knjižnice. Autorica je upo-

zorila i na dva prema njezinu mišljenju najveća problema knjižnice: knjige su na policama složene bez ikakva reda, iako je na hrptima velikog broja knjiga ostao zalijepljen listić s oznakom signature; dio knjiga je oštećen, pa je potrebna njihova restauracija.

Kao voditelj Zbirke rijetkih knjiga i rukopisa u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici te kao član Matice hrvatske prvi sam put u jesen 1997. došao u biskupsku knjižnicu u Križevce, smještenu na prvom katu Biskupskog dvora. Trebao sam pomoći u odabiru knjiga za ilustriranje zidnog kalendara za 1998., nazvanoga *Knjižno blago grkokatoličke biskupije u Križevcima*. Nakladnik kalendara bila je Matica hrvatska Križevci, koju je vodila poduzetna predsjednica mr. Renata Husinec. Zadatak nije bio lagan jer su knjige bile bez ikakva sustava složene na policama, u dva reda, što je onemogućivalo i vizualno „pretraživanje“ knjižnog fonda. Tražeći, pomalo intuitivno, rijetke i zanimljive knjige za kalendar, u rukama mi se našla inkunabula o kojoj nije bilo zapsa u starom katalogu, knjiga o načelima samostanskog života *De institutis coenobiorum*, tiskana u Baselu, u tiskari Johanneses Amerbacha 1485. Poslije su u knjižnici pronađene još dvije inkunabule: knjiga *Pomerium sermonum de tempore* iz 1489. franjevačkog propovjednika Ladislausa Pelbartusa te *Glosa Psalterij* (1487.) španjolskog dominikanca Johanneses Turrecremate.

Zahvaljujući dobroj volji nekoliko ljudi i časnim sestrama bazilijankama, koje su se požrtvovno brinule o knjižnici te pomagale svakom dobronamjernom posjetitelju, počelo je uređivanje knjižnice. Osnovana je stručna grupa koja je organizirala i vodila stručni posao sređivanja

¹ Čepek, Suzana. Knjižnica Grkokatoličke biskupije u Križevcima. U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 39(1996[i.e.1998]), 3-4, 147-152.

Slika 1. Željko Vegh sa suradnicima u knjižnici Grkokatoličke biskupije

knjiga. U grupu su imenovane prof. dr. Tatjana Aparac, tada profesorica na Odsjeku za knjižničarstvo i informatiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu; Suzana Čepek; mr. Renata Husinec; dr. sc. Tinka Katić, tada voditeljica Zbirke rijetkosti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici; časna sestra Makrina, koja je iz reda časniha sestara bazilijanki bila zadužena za rad u knjižnici (od proljeća 2002. poslove u knjižnici umjesto sestre Makrine obavljala je Željka Hrlec) te Željko Vegh. (sl. 1.) Dogovoreno je da se za svaku godinu sastavi program uređivanja knjižnice te da se od Ministarstva kulture na temelju programa traži novac. Odlučeno je da se knjige najprije inventariziraju jer knjižnica nije imala inventarni popis knjiga. Tada se nije pomišljalo da se odmah krene i s katalogizacijom knjiga u nekom programu jer je katalogizacija starih knjiga složen postu-

pak i zahtijeva mnogo vremena jer se moraju opisati sve posebnosti svakog primjeka (vrstu uveza, stanje primjerka, ex librisi, izdanje), što bi značilo da knjižničar, stručnjak za katalogizaciju starih knjiga, mora svaki dan raditi u knjižnici, a to nije bilo ostvarivo. Za vođenje inventarizacije knjiga bio sam zadužen ja. Valja naglasiti i to da je s prof. dr. Tatjanom Aparac dogovoreno da svake godine u ljeto studentice knjižničarstva iz Osijeka (prof. Aparac se u međuvremenu preselila na Sveučilište u Osijeku) dolaze na stručnu praksu u knjižnicu grkokatoličke biskupije.

Od 2000. do kraja 2002. napravljeno je mnogo: zidovi prostorije u kojoj je knjižnica nanovo su oličeni, kao i sve police, a izrađeno je i nekoliko novih polica. Knjižnica je dobila novu rasvjetu. Nabavljene su pokretne ljestve kojima se moglo doprijeti i do najviših polica u

knjižnici. Kupljen je vrlo lijep hrastov stol sa šest mjesta za čitatelje, kao i dva računala s printerom i skenerom. Za knjižnicu su kupljeni i neki od najpotrebnijih stručnih priručnika.

Do sobe u kojoj je smještena knjižnica nalazila se manja prazna soba. Nužno je bilo proširiti knjižnicu i na tu drugu prostoriju, kako se knjige na policama ne bi trebale slagati u dva reda. Zato su i za drugu prostoriju izrađene knjižnične police. Povećanje knjižničnog prostora omogućilo je prikladan smještaj svih knjiga u knjižnici. U novoj prostoriji postavljen je lijep starinski stol za knjižničara, na koji je postavljeno računalo.

Na početku 2000. g. nijedna knjiga nije bila na polici – sve su knjige s polica premještene u kartonske kutije i iznesene u hodnik da bi se police mogle oličiti. Prije stavljanja na novoooličene police knjižnice, knjige su očišćene od prašine te razvrstane u stručne skupine prema starim signaturama (knjige koje su na hrptima imale sačuvane stare signature), za svaku je knjigu pronađena pripadajuća stara kataložna kartica (pri tome se rukovalo fotokopijama originalnih kataložnih kartica da se originali ne bi oštetili ili zametnuli). Velik broj djela nije imao kataložnu karticu, dakle nije bio katalogiziran. Stari kataložni listići bili su dobrodošla pomoć pri inventarizaciji, premda je na njima bilo pogrešnih podataka, nerijetko je nedostajao podatak o autoru knjige, a pitanje autora inače je čest problem sa starim knjigama.

Zapisi na kataložnim listićima nastali su u razdoblju od jeseni 1914. do jeseni 1915. g.² Kataložne zapise koji su bili

² Ti, kao i drugi podaci o prvom temeljitijem uređenju knjižnice grkokatoličke biskupije

predviđeni za stručni katalog sastavio je tadašnji dijecezanski knjižničar svećenik Nikola Badovinac. Kataložni su opisi trebali sadržavati podatke o autoru knjige, nekoliko riječi iz naslova djela, mjesto i godinu tiskanja, podatak o svesku te signaturu. Po svojoj šturosti ti su zapisi bili sličniji zapisima o knjigama u inventarnom popisu. Stari kataložni opisi bili su znatna pomoć, ali mnoge knjige nisu imale kataložni listić – prema stručnom katalogu iz 1915., knjižnica je imala 3 139 djela, odnosno 4 874 svezaka, a danas ima 10 667 djela, odnosno 9 858 svezaka.³

U knjižnici Križevačke eparhije na zadnju otisnutu stranicu svake knjige upisan je inventarni broj, a u inventarnu su knjigu uneseni podaci o autoru, naslovu, mjestu i godini izdanja, signatura, broj sveska te napomena o oštećenju primjerka, ako ono postoji. U inventar knjiga podatke je najprije upisivala č. s. Makrina, a zatim, od proljeća 2002., Željka Hrlec, koja je, kao i njezina prethodnica, taj odgovorni posao, koji zahtijeva pribranost i strpljivost, radila i radi s velikom ljubavlju prema knjigama i onima koji su te knjige skupljali, čuvali i slagali na police.

Tek kada je knjiga inventarizirana, mogla je biti odložena na policu u skladu

preuzeti su iz dokumenta Dijecezanska biblioteka, koji je pod br. 110/1916. pohranjen u arhivu Križevačke eparhije. Dokument je pronašla i prepisala Suzana Čepek.

³ U knjižnicama u kojima veći dio fonda čine stare knjige više je djela nego svezaka, i to zato što u starim knjigama u jednom uzevu često nalazimo više djela. Naime, knjige se nekada nisu uvezivale u tiskarama nego ih je knjigoveža uvezivao prema narudžbama vlasnika knjige, a kako je uvezivanje bilo skupo, vlasnici su često davali uvezati više djela u isti uvez.

sa signaturom na svom hrptu. Studentice knjižničarstva imale su zadatak prema signaturama na knjigama pronaći kataložne kartice u starom katalogu. Tako su knjige postupno vraćane na police. Poštovali smo naše prethodnike na poslovima uređivanja knjižnice, posebno rad biskupa dr. Janka Šimraka, koji je odredio stručne skupine u vrijeme Prvoga svjetskog rata, dakle kada još nije bio biskupom. Stoga su knjige, uz neke izmjene, složene prema skupinama koje je odredio biskup Janko Šimrak. To su ove skupine: I. Orijentalija, II. Theologia dogmatica, III. Theologia moralis et pastoralis, IV. Historia ecclesiastica, V. Textus sacrae Scripturae et comentarii, VI. Jus canonicum, VII. Civilno pravo, VII.a. Liturgia, VIII. Patrologija, IX. Philosophia, X. Propovijedi i molitvenici, XI. Preostala djela iz II., IV. i VI. skupine, XII. Naravoslavlje, XIII. Hrvatska povijest, XIV. Politika, XV. Enciklopedistika i leksikografija, XVI. Svjetska povijest.⁴ U skupinama su napravljene ove promjene: XI. skupina je književnost (hrvatska i svjetska), a u XV. su skupinu ušle i gramatike. Na unutarnju stranu stražnjih korica svih svezaka nalijepljeni su listići na kojima su zapisane nove signature, koje imaju ove podatke: broj stručne skupine, veličinu formata te numerus currens. Iz tih je podataka vidljivo da je, osim inventarizacije knjiga, obavljen i posao određivanja stručne skupine za sveske koji nisu imali staru signaturu ili s kojih se odlijepio listić sa starom signaturom, a takvih je bilo otprilike trećina. Upisivanjem numerusa currensa olakšano je pronalaženje svake knji-

⁴ Nazivi su preuzeti iz već spomenutog dokumenta Dijecezanska biblioteka.

ge jer se točno zna od kojeg se do kojeg broja numerusa currensa nalaze svesci na svakoj polici, unutar svake skupine.⁵ Radi lakšeg pretraživanja, inventar knjiga prenesen je u računalni program Excel, tako da svaki korisnik može pretraživati fond na računalu, i to prema autoru, naslovu, mjestu i godini izdavanja knjige te prema stručnoj skupini.

Knjižnica Križevačke eparhije ušla je u 2003. g. smještena u dvije lijepe, svijetle i čiste prostorije, sa svim knjigama pregledno, prema stručnim skupinama porudanima na police i inventariziranima, sa stolom i stolicama za čitatelje te s radnim stolom za knjižničara.

Za razvijanje svijesti lokalne zajednice – stanovnika grada Križevaca – o vrijednosti knjižnice veliko su značenje imale izložbe knjižne građe iz knjižnice grkokatoličke biskupije, održane u Biskupskom dvoru. Uz svaku je izložbu objavljen katalog, a kako su o izložbama izvješćivali mediji, i hrvatska je kulturna javnost saznala za vrijedno knjižno blago knjižnice grkokatoličke biskupije. Od 1998. objavljen je niz kataloga tiskanih uz održane izložbe: *Biblija u Križevcima. U povodu 30. obljetnice objavljivanja Zagrebačke Biblije* – katalog su 1998. objavili Matica hrvatska Križevci i Gradska knjižnica *Franjo Marković*, a urednice su bile Renata Husinec i Mirjana Janješ-Žulj; *Ilustrirane znanstvene knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog je 2002. objavila Matica hrvatska Križevci, priredio ga je Željko Vegh, a autor fotografija bio

⁵ Numerus currens su u knjige upisivale studentice knjižničarstva iz Osijeka Ivona Ivić, Marija Vukoja, Branka Bošković, Lana Jovanovac, Jadranka Junačko i Martina Križak.

je Ivan Mihalić; *Inkunabule i knjige XVI. stoljeća u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog izložbe je 2007. sastavio Željko Vegh, autor fotografija bio je Igor Vuković, a objavio ga je samostan sestara bazilijanki u Križevcima; *Liturgijske knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog izložbe objavio je 2007. samostan sestara bazilijanki, sastavio ga je Željko Vegh, urednica je bila Željka Hrlec, autor fotografija Vladimir Šujica, autori uvodnih tekstova Živko Kustić, Joakim Hološnjaj i Boris Hološnjaj; *Geografske knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – samostan sestara bazilijanki objavio je katalog izložbe 2008., sastavio ga je Željko Vegh, urednica je bila Željka Hrlec, a fotografije je snimio Vladimir Šujica.

U knjižnici se nalazi i nekoliko starih rukopisa; Gradska knjižnica *Franjo Marković* iz Križevaca snimila je i kao elektroničko izdanje na CD-u objavila kodeks *Scriptum pontificiale* iz 1433. g. Pontifikal, liturgijska knjiga kojom se služi biskup za vrijeme svećanih euharistijskih slavlja, posebice pri ređenju svećenika, ima 137 pergamentskih listova i najljepša je knjiga u knjižnici, a pisao ju je prepisivač Lovro iz Varaždina.⁶

Samostan sestara bazilijanki iz Križevaca svake se godine javlja na natječaj Ministarstva kulture za financiranje programa zaštite pokretnih kulturnih dobara te se, zahvaljujući tome, svake godine restauriraju jedna do dvije knjige. Do sada su re-

staurirane sve inkunabule te djela Janusa Pannoniusa (Ivana Česmičkog).

Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Bjelovaru zamolio me da napišem prijedlog za registriranje knjižnice grkokatoličke biskupije u Križevcima kao pokretnoga kulturnog dobra. Prijedlog sam sastavio 18. svibnja 2011. Tekst prijedloga glasi:

„Knjižnica Križevačke eparhije svoju povijest počinje 1611. godine, s osnutkom Marčanske biskupije u Marči. Iako je marčanska knjižnica najvećim dijelom izgorjela u velikom požaru 1739. godine, i danas u knjižnici postoje primjerci knjiga koje su preživjele požar, kao što je nagorjeli primjerak knjige *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* Ivana Tomka Mrnavića – na naslovnoj stranici knjige tiskane u Rimu 1630. zapisano je da je knjiga iz Samostana sv. Mihaela u Marči, u kojemu je bilo sjedište biskupije.

Danas knjižnica posjeduje 9.858 svezaka knjiga, a od toga je broja više od polovice tiskano prije 1850. godine, koja se uzima kao granična godina za stare knjige. Knjižnica posjeduje tri inkunabule, devedesetak knjiga iz 16. stoljeća, dvjestotinjak knjiga iz 17. stoljeća. Najveći broj knjiga koje nazivamo starima, a nalaze se u knjižnici Križevačke eparhije, tiskano je u 18. i početkom 19. stoljeća.

Kako knjižnica pripada grkokatoličkoj biskupiji, njezina je specifičnost u tome, što posjeduje niz kontroverznih djela, zatim knjiga napisanih ćirilicom na crkvenoslavenskom, ukrajinskom, ruskom jeziku. Ta njezina posebnost čini je drugačijom od ostalih crkvenih knjižnica u Hrvatskoj, i stoga vrijednom. Osim toga, knjižnica posjeduje veliki broj različitih izdanja Biblije, raznih teoloških djela, ali i veći broj djela humanista, prirodoznan-

⁶ Fotografija najljepšeg lista iz pontifikala može se vidjeti na 142. stranici knjige akademika Bratulića i Damjanovića *Hrvatska pisana kultura*, 1. sv., 2005.

stvena djela, mnoge višejezične rječnike europskih jezika i leksikone.

U knjižnici se nalaze i djela značajnih hrvatskih autora, kao što su, osim već spomenutog Ivana Tomka Mrnavića, Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Ivan Česmički, Ignjat Đurđević. U knjižnici se nalazi i prvi zagrebački misal, *Missale secundum Chorom almi epātus Zagrabien ecclesie* – u kolofonu križevačkog primjerka kao godina tiskanja upisana je 1506. (Venecija), što razlikuje križevački primjerak od svih ostalih sačuvanih primjeraka u Hrvatskoj, u kojima je upisana godina 1511. Vrijednost knjižnice čini i niz knjiga tiskanih u zagrebačkim tiskarama krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Danas su sve knjige u knjižnici inventarizirane. Knjige su složene na policama po stručnim skupinama. Svake se godine nekoliko knjiga restaurira.

Smatram da zbog broja starih knjiga, vrijednosti i rijetkosti pojedinih izdanja, te zbog sustavne i stručne brige Križevačke eparhije i Samostana sestara bazilijanki u Križevcima o knjižnici Knjižnicu Križevačke eparhije treba upisati u Registar pokretnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Knjižnica grkokatoličke biskupije u Križevcima lijep je primjer kako se entuzijazmom pojedinaca, brigom samostana, suradnjom između stručnjaka i institucija i otvorenošću prema kulturnoj javnosti može dati kvalitetan doprinos

očuvanju hrvatske knjižne baštine. Kada bude u knjižnici radio stalno zaposlen knjižničar, tada će započeto djelo biti i dovršeno.“

THE LIBRARY OF THE UNIATE BISHOPRIC IN KRIŽEVCI

*The history of the library of the Križevci eparchy started in 1611, with the founding of the bishopric of Marča. Although the library of Marča was mainly burned up in a great fire of 1739, even today there are examples of books in the library that survived the fire, such as the scorched example of the book *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* of Ivan Tomek Mrnavić. Today, the library has 9,858 books more than half of them printed before 1850, which is the boundary year for an “old book”. The library has three incunabula, some ninety books from the 16th century, two hundred or so from the 17th. Most of the books that we call old and are in the library of the Križevci eparchy were printed in the 18th and in the early 19th century.*

As the library belongs to the Uniate bishopric, its specific feature is that it possesses a number of works of controversy, books printed in Cyrillic in Old Church Slavonic, Ukrainian and Russian. This is a feature that distinguishes it from other church libraries in Croatia and in addition makes it particularly valuable.

For strengthening the awareness of the local community, in Križevci city, of the value of the library, great importance attaches to the exhibitions held in the bishop's palace, with book material from the library of the Uniate bishopric. A catalogue was published to accompany each exhibition, and since the media reported on the exhibitions, the Croatian cultural public too was able to learn about the important book heritage of the library of the Uniate bishopric.